

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्स्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्स्वा यजमानोऽवरुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः॥ १ ॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरात्स्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशून्पाकरोति।
इतरेषु यूपैष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनुवालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ
स्याताम्॥ २ ॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।

अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनवरुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याश्चारण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुन्तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान्

वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
 आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे।
 वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्के।
 संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
 यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
 पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
 सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क। तामाप्नोत्।
 तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्धे। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। एकादश दशत
 आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः।
 पशूनेवावरुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः
 पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।
 तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः
 पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्यल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते।

अमुष्मा आरुण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव
 तैर्लोकमवरुन्धे। यदारुण्यान्। अमुन्तैः। उभयाँन्पशूनालभते।
 ग्राम्याँश्चारुण्याँश्च। उभयोँर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयाँन्पशूनालभ
 ग्राम्याँश्चारुण्याँश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।

उभयाँन्पशूनालभते। ग्राम्याँश्चारुण्याँश्च। उभयेषां
 पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां
 लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माँत्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो
 देवताँभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव
 तल्लोके कामाँन्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः।
 त्रयाणान्त्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः।
 त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां
 कृत्यै। पर्यग्निकृतानारुण्यानुत्सृजन्त्यहिँसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयाँन्पशूनालभते सत्यादहिँसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
 आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
 अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।

वा॒युमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑। परि॑त॒स्थुष॑ इत्या॒ह॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्
यु॒नक्ति॑। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॒ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रोच॑ना
दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्ये॑त्या॒ह।
का॒मा॒ने॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑। हरी॑ विप॑क्ष॒सेत्या॒ह। इ॒मे वै हरी॑
विप॑क्ष॒सा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑॥१३॥

शोणा॑ धृ॒ष्णू नृ॒वाह॑सेत्या॒ह। अ॒होरा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा।
अ॒होरा॒त्रे ए॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ यु॒नक्ति॑।
सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒तुं कृ॑ण्वन्न॒केतव॑ इति॒ ध्वजं॑
प्रति॑मुञ्चति। यश॑ ए॒वैन॒५ राज्ञा॑ङ्गमयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒
प्रती॑कमित्या॒ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। ये ते॒ पन्था॑नः सवितः
पूर्व्या॑स॒ इत्य॑ध्व॒र्युर्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॑ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॑पाकृतोऽन्यत्र
वेद्या॑ एति। ए॒त५स्तो॑तरे॒तेन॑ प॒था पुन॑रश्व॒माव॑र्तयासि न
इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तो॑ता॒। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्दधात्यावृ॒त्त्यै।
यथा॑ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य
स्कन्द॑ति। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि॒ शीय॑न्ते। यद्वा॒लेषु॑

का॒चाना॒वय॑न्ति। लोमा॑न्ये॒वास्य॒ तत्स॑म्भ॒रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॒ सुव॑रिति॒ प्राजा॒पत्या॒भिरा॑व॒यन्ति। प्रा॒जाप॑त्यो
वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरिति॒
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॑रिति॒ परिवृ॑त्ती। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै
हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्र॑म्भवन्ति।
स॒हस्र॑सम्मि॒तः सुव॑र्गो लो॒कः। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्या॒भिजि॑त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॒ इन्द्रि॑यं प॒शवः॒ श्रीः॒ क्रा॑मन्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु॒ गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सेति॒
महि॑ष्य॒भ्य॒नक्ति॑। तेजो॒ वा आ॑ज्यम्। तेजो॑ गाय॒त्री।
तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेति॒ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा
आ॑ज्यम्। इन्द्रि॑यं त्रि॒ष्टुप्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॑यमव॑रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ऽञ्जन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सेति॒ परिवृ॑त्ती। तेजो॒
वा आ॑ज्यम्। प॒शवो॒ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शून्व॑रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॑पम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्वधति। नास्मात्तेजं इन्द्रियं
 पशवः श्रीरपं कामन्ति। लाजी (३) ज्छाची (३)
 न यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति।
 प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि
 प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रेत्।
 अग्निः पशुरासीदित्यवग्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति।
 आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
 सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
 समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
 सरूपत्याय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवासमै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन
 च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै
 ब्रह्मा। बारूहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
 दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
 भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो
 वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरो-
 ऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो
 वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च
 समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः
 पूर्वचित्तिः॥ २१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय
 इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किं
 स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे।
 किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला।
 अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥ २२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य
 एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्ञायते
 पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे।
 किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥ २३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति

तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै
 परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
 नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
 पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
 वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि
 वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥ २४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिर्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि
 च॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन
 यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान
 आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा
 अपक्रामन्ति। अवंतीः स्थावंतीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा
 प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः
 हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धुवते॥ २५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।
 त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
 परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्धुवते।

अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥२६॥

ये य॒ज्ञे धु॑व॒नन्त॒न्वते॑। न॒व॒कृ॒त्वः परि॑यन्ति। न॒व॒ वै पु॑रु॒षे प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वात्म॑न्द॒धते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अ॒म्बे अ॒म्बा॒ल्यम्बि॑क॒ इति॑ प॒त्नीमु॑दान॒यति॑। अ॒ह॒तै॒वैना॑म्। सु॒भ॒गे का॒म्पी॑ल॒वासि॑नीत्या॒ह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒व॒र्गे लो॒के सम्प्रो॑र्ण॒वामि॑त्या॒ह॥२७॥

सु॒व॒र्गमे॒वैना॑ लो॒कं ग॑मयति। आ॒ऽह॒म॒जानि॑ गर्भ॒धमा॑ त्वम॒जाऽसि॑ गर्भ॒धमि॑त्या॒ह। प्र॒जा वै प॒शवो॑ गर्भः। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑ते। दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॑व॒माने॑। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्रा॑जानन्। तम॑श्वः प्रा॒जाना॑त्। य॒थ्सू॒चीभि॑र॒सिप॒थान्क॑ल्पयन्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टु॒जग॒तीत्या॑ह॥२८॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। त्र॒य्यः सू॒च्यो भ॑वन्ति। अ॒य॒स्मय्यो॑ रज॒ता हरि॑ण्यः। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्यः। अ॒न्तरि॑क्षस्य रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दि॒शो वा अ॑य॒स्मय्यः। अ॒वा॒न्तर॑दि॒शा र॑ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ कल्पयति। क॒स्त्वा छ॑ति॒ कस्त्वा॑ वि॒शास्ती॑त्या॒हाहि॑सायै॥२९॥

हवते क्रामन्त्यूर्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥—————[६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छी॒ राष्ट्रं॑ क्रा॒मति॑। योऽश्व॑मे॒धेन॒
यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्री॒र्वे रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्र॑यति। वे॒णुभा॑रङ्गि॒रावि॑वेत्या॒ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॑रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्य॑हति। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॒मित्या॑ह।
श्री॒र्वे रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्य॑म्॥३०॥

श्रिय॑मे॒वावरु॑न्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वेत्या॒ह। क्षे॒मो वै रा॒ष्ट्रस्य॑
शी॒तो वा॒तः। क्षे॒ममे॒वावरु॑न्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॑म॒त्तीत्या॑ह। वि॒द्वै
ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून् पु॒ष्यति॑॥३१॥

शू॒द्रा यद॑र्य॒जारा॒ न पो॑षाय॒ धना॑य॒तीत्या॑ह।
तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभि॑षि॒ञ्चन्ते॑। इ॒यं य॒का श॑कु॒न्तिके॒त्या॑ह। वि॒द्वै
श॑कु॒न्तिका॑। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑
दधा॑ति। आ॒हल॑मि॒ति सर्प॑तीत्या॒ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ वि॒शः
सर्प॑न्ति। आ॒हत॑ङ्ग॒भे प॒स॒ इत्या॑ह। वि॒द्वै ग॒र्भः॥३२॥

रा॒ष्ट्रं प॒सः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं
घा॑तु॒कम्। मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता।

असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत
इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतः सयदित्याह। विद्वै
गभः। राष्ट्रम्मृष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं
वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं
वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा
अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्भिर्मार्जयन्ते।
आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गभो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः
सम्भवितुन्नाशक्रोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः पुनः
सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त
आध्रुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
विराट्। अन्नमेवावरुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा

अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
श्रियमेवावरुन्धे। गामालभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै
गौः। अन्नमेवावरुन्धे। अजावी आलभते भूमे।
अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवावरुन्धे। पर्याग्निकृतं
पुरुषश्चारण्याः श्रोथ्सृजन्त्यहिंसायै। उभौ वा एतौ
पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तेऽस्योभये यज्ञे
बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति।
नैनन्दद्भुवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः।
अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ
चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन
कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति।
एकविंशात्प्रतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि।
ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवता
अभ्यारोहति। शक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये

वा ए॒ते प॒शव् आल॑भ्यन्ते॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अह॑रे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति।
अथो॒ अहं॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते।
यद॑जा॒वय॑श्चा॒र॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै स॑र्वे प॒शवः॑। यद्ग॒व्या इति॑।
ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्तमेऽहं॑ ना॒ल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शून्व॑रुन्धे। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति।
अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्न॑व॒ श्वेता॑ व॒शा अ॑नूब॒भ्यां
भव॑न्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑व॒रुन्धे॑। सोमा॑य
स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न्नु॒द्वाहा॑विति॒ द्वन्दि॑नः प॒शूना॑ल॒भते॑।
अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते।
योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। छ॒ग॒लङ्क॒ल्माष॑ङ्कि॒दि॒विं वि॑दी॒गय॑मिति॒
त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना॑ ल॒भते॑। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
ऋ॒तुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। पि॒शङ्गा॑स्त्रयो॒
वा॒स॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूना॑ल॒भते॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते॑। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता
उ॒त्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥४०॥

ल॒भ्यन्ते॑ ल॒भते॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना॑ल॒भते॑ऽष्टौ च॑॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषे
महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादो-
ऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषे
महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या
वै वपा। राजा महिमा। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति।
यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
एव मेध्य उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति।
तानेवोभयान्प्रीणाति॥ ४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
समदन्दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः
समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति
पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः

संवत्सर आ॑प्यते। दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। तै॑ऽब्रुवन्न॒ग्रयः॑
स्वि॑ष्ट॒कृतः। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वयमु॑द्धारमुद्धराम॑है।
अथै॑तान॒भि भ॑वा॒मेति॑। ते लोहि॑तमुद॒हरन्त॑। ततो॑ दे॒वा
अभ॑वन्॥ ४३ ॥

परा॑ऽसुराः। यथि॑स्वि॒ष्टकृ॑द्भ्यो लोहि॑तं जु॒होति॑
भ्रातृ॑व्याभिभू॒त्यै। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति।
गो॒मृग॒कण्ठेन॑ प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वै गो॒मृगः।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्तर्द॑धाति। अथो॑
यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑मन्यते॥ ४४ ॥

अ॒श्वश॑फेनं द्वि॒तीया॒माहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वा एक॑शफम्।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्तर्द॑धाति। अथो॑ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑मन्यते। अ॒यस्म॑र्येन
कम॑ण्डलु॒ना तृ॒तीया॑म्। आहु॑तिं जुहोत्याया॒स्यो वै प्र॒जाः।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प्र॒जा अ॒न्तर्द॑धाति। अथो॑
यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प्र॒जा अ॒भि॑मन्यते॥ ४५ ॥

द॒धात्य॑भ॒वन्मन्य॑ते प्र॒जा अ॒न्तर्द॑धाति द्वे च॑ ॥ [११]

अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य॒ मेध॒ उद॑क्रामत्। तद॑श्वस्तो॒मीय॑मभव

यदंश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन
जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽंश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥ ४६॥

बारहताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥ ४७॥

अंश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै
पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः।
अंश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां(३)न्द्विपदां(३) इति। अश्वो
वा अंश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अंश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामश्ववेत।
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ ४८॥

बृहत्सर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
यथ्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्गश्चनेत्याहुः।
तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति।
सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः
परा परावतङ्गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै
धृत्यै॥५०॥ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री॑ रा॒ष्ट्रङ्गा॑मति॒। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते।
 ब्रा॒ह्म॒णौ वी॑णागा॒धि॒नौ गाय॑तः। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॑पम्। यद्वी॒णा।
 श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद्ध॑तः। य॒दा खलु॑ वै पु॒रुषः॑ श्रि॒यमश्नु॑ते।
 वी॒णाऽस्मै॑ वाद्य॑ते। तदा॑हुः। यदु॒भौ ब्रा॑ह्म॒णौ गा॑ये॒ताम्॥५२॥

प्र॒भ्र॑शु॒कास्मा॒च्छ्रीः॑ स्या॑त्। न वै ब्रा॑ह्म॒णे श्री॑ र॑मत॒
 इति॑। ब्रा॒ह्म॒णोऽन्यो॑ गा॒येत्। रा॒ज॒न्योऽन्यः॑। ब्रह्म॒ वै ब्रा॑ह्म॒णः।
 क्ष॒त्र॑ र॑ज॒न्यः। तथा॑ हा॒स्य ब्रह्म॑णा च क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतः॑
 श्रीः॑ परि॑गृही॒ता भ॑वति। तदा॑हुः। यदु॒भौ दि॒वा गा॑ये॒ताम्।
 अपा॑स्माद्रा॒ष्ट्रङ्गा॑मेत्॥५३॥

न वै ब्रा॑ह्म॒णे रा॒ष्ट्र॑ र॑मत॒ इति॑। य॒दा खलु॑ वै रा॒जा
 का॒मय॑ते। अथ॑ ब्रा॒ह्म॒णञ्जि॑नाति॒। दि॒वा ब्रा॑ह्म॒णो गा॑येत्। नक्त॑
 रा॒ज॒न्यः। ब्रह्म॑णो वै रू॒पम॑हः। क्ष॒त्रस्य॑ रा॒त्रिः। तथा॑ हा॒स्य
 ब्रह्म॑णा च क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतो॑ रा॒ष्ट्रं परि॑गृही॒तम्भ॑वति। इत्य॑ददा
 इत्य॑यज॒था इत्य॑पच॒ इति॑ ब्रा॒ह्म॒णो गा॑येत्। इ॒ष्टा॒पूर्तं॑ वै
 ब्रा॑ह्म॒णस्य॑॥५४॥

इ॒ष्टा॒पूर्ते॒नैवैन॑ स॒ सम॑र्धयति। इत्य॑जिना॒ इत्य॑युध्य॒था
 इत्य॑मु॒ सङ्ग्रा॑मम॒हन्नि॑ति॒ राज॒न्यः। युद्धं॑ वै रा॒ज॒न्यस्य॑।
 युद्धे॒नैवैन॑ स॒ सम॑र्धयति। अक्ल॑प्ता॒ वा ए॒तस्य॑र्तव॒ इत्या॑हुः।

योऽश्वमेधेन यजंत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवासमै कल्पयतः।
ताभ्यां स॒ऽस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायताङ्गामेद्वाह्यस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो
यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे
स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव
मृत्युमवयजते। नैनं लोकलौके मृत्युर्विन्दति। यद्मुष्मै
स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सश्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं
कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा
अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै
स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते।
तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत
इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या

वाव मृत्युरिति। यद्भूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलुतेर्विक्रिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥—————[१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्म

कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
समानानां करोति। मान्धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाश
उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति
नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानांभिर्जित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते।
आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूलंभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा
अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति।
अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति।
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति
सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहर्भिर्जित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं

चरुम्। सावित्रमृष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा
देवताः। देवताभिरेवैनंमिषज्यति। यथसौम्यो भवति। सोमो
वा ओषधीनां राजा। याभ्यं एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनंमिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत
एवैनंमिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो
हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा
वै श्लोण्यस्य मिषक्। स एवैनंमिषज्यति। अश्लोणो हैव
भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येता।
एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया मिषज्यति।
अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे
यदि नागच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां
परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायुव्यं
आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष
गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे
निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः।

रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्चो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यः रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनः स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्चो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनः स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्वोणो हव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनः स समर्धयति द्वे चं॥—————[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्धसंस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुं जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्धसंस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा औदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।

द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥—————[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति।
यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र
प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं
यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते।
एष वै पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते।
एष वै विधृतो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतम्भवति।
यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्वं
ह वै तत्र व्यावृत्तम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै
प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितम्भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वं
ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी
जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नामं
यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन

य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑
मनु॒ष्या॑ भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑
य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षेमः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒
यज॑न्ते॥ ७२॥

पर्य॒स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितम्भवति यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते षट् (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूरू॒र्ज॒स्वा॒न्यय॑स्वा॒न
विधृ॑तो॒ व्यावृ॑त्तः प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यति॒व्याधी॑ दी॒र्घः क्लृ॑प्तो द्वाद॑श॥)॥—[१९]

ता॒र्प्येणा॑श्च॒ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्।
य॒ज्ञेनै॒वैन॑ संम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनू॑पतिष्ठते।
य॒मलो॒कमे॒वेन॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चा॑श्च॒ संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूना॒ रूपम्। रू॒पेणै॒व प॑शूनवरुन्धे।
हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अ॒श्वो
भवति। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पन्ता॒र्प्यम्।
अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यकशिपु। आ॒दि॒त्यस्य॑
रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कन्ता॒र्प्येणा॑प्तोति॥ ७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दि॒वः हि॑रण्यकशिपुना॑।
आ॒दि॒त्यः रु॒क्मेण॑। अ॒श्वेनै॒व मे॒ध्येन॑ प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यः

सलो॒कता॑माप्रोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम्।
सा॒ष्टि॒ताः॑ स॒मानलो॒कता॑माप्रोति। योऽ॑श्वमे॒धेन॒ यज॑न्ते। य
उ॒ चैनमे॒वं वेद॑॥ ७५॥

अवरु॑ध्या आ॒प्रोत्य॒ष्टौ च॑॥ ————— [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सुव॒र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। तेऽङ्गि॑रस
आ॒दि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ः श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन्।
तेऽब्रु॑वन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो भू॒दिति॑। तस्मा॒दश्व॑ः
सव॒र्येत्याह्व॑यन्ति। तस्मा॑द्य॒ज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑तिरा॒ल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्वो॒ नाम॑॥ ७६॥

यच्च॒यद॒रुरासी॑त्। तस्मा॒दर्वा॒ नाम॑। यथ्स॒द्यो
वाजा॑न्थ्समजयत्। तस्मा॑द्वा॒जी नाम॑। यदसु॑राणां
लो॒काना॑दत्त। तस्मा॑दा॒दित्यो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒र्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒
योनि॑रा॒यत॑नम्। सूर्योऽ॒ग्रेयो॑नि॒राय॑त॒नम्। यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ॑
चि॒त्यं उत्तर॑वेदिमु॒पव॑पति। योनि॑मन्तमे॒वैन॑मा॒यत॑नवन्तं
करोति॑॥ ७७॥

योनि॑मा॒नाय॑त॒नवान्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। प्रा॒णापा॒नौ
वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यद॑र्काश्वमे॒धौ। प्रा॒णापा॒नावे॒वावरु॑न्धे।

ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो
 बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
 सूर्योग्रेयोनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं
 चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो
 अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्रेयोनिरायतनञ्चत्वारि च॥—————[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मधायालभन्त।
 तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
 एतद्देवानामहः। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर
 आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
 यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुम्भवति। य एवं वेद।
 यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
 पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
 वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे
 ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्।

प॒शु॒म्भू॒त॒म॒मे॒धा॒या॒ल॒भ॒न्त॒। य॒ज्ञ॒मे॒व॒। य॒ज्ञे॒न॑ य॒ज्ञ॒म॑यजन्त
दे॒वाः॒। का॒म॒प्रं॑ य॒ज्ञ॒म॑कुर्वत। ते॒ऽमृ॒त॒त्व॒म॑का॒म॒य॒न्त॒।
ते॒ऽमृ॒त॒त्व॒म॑गच्छन्। यो॑ऽश्व॒मे॒धे॒न॒ यज॑ते। दे॒वाना॑मे॒वाय॑नेनैति॥८१

प्रा॒जा॒प॒त्ये॒नै॒व य॒ज्ञे॒न॑ यजते का॒म॒प्रे॒ण॑। अ॒पु॒न॒र्मा॒र॒मे॒व
ग॑च्छति। ए॒त॒स्य॒ वै रू॒पे॒ण॑ पु॒र॒स्ता॑त्प्रा॒जा॒प॒त्य॒मृ॒ष॒भं॑ तू॒प॒रं
ब॑हुरू॒प॒मा॒ल॒भ॒ते। सर्वे॑भ्यः का॒मे॑भ्यः। सर्व॒स्या॒प्त्यै॑। सर्व॒स्य॒
जि॒त्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑प्नोति। सर्व॑ जयति। यो॑ऽश्व॒मे॒धे॒न॒
यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥८२॥

मेधोऽभ्वद्यजत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒म॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒
लो॒मं॑ लो॒मं जु॒हो॒ति॒। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒म॑नी॒।
य॒थ्सा॒यं प्रा॑तर्जुहोति॑। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒मं॑ लो॒मं जु॒हो॒ति॒।
ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा॒। अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ लो॒मं॑ लो॒मं
जु॒ह्व॒ति॒। यो वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे वेद॑। अश्व॑स्यै॒व
मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे॒प॒दे जु॒हो॒ति॒। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सौ वा अश्व॑स्य॒ मे॒ध्य॑स्य॒
प॒दे॑॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्व॑स्यै॒व मे॒ध्य॑स्य॒ प॒दे॒प॒दे

जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य
 पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद।
 अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा
 आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते।
 यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने
 जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य
 विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽप्राणा
 अपश्रूरुर्ध्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य
 प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः
 प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥
 प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो
 लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥
 प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
